

تأثیر آموزش مدیریت رفتار والدین بر کاهش میزان خشم نوجوانان قلدر

منصور بیرامی^۱، سپیده کاظمی^۱، یزدان موحدی^۲، رضا سپهوند^{۳*}

^۱گروه روانشناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران، ^۲گروه علوم اعصاب شناختی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران، ^۳گروه روان‌شناسی عمومی، دانشگاه، زاهدان، زاهدان، ایران

تاریخ وصول: ۱۳۹۵/۶/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۹/۲۵

چکیده

زمینه و هدف: خشم آثار نامطلوبی بر حالت درونی افراد و به پیرو آن بر روابط بین فردی می‌گذارد و از طرفی تربیت و مدیریت صحیح رفتار والدین باعث ارتقاء و بهبود روابط والد-کودک می‌شود. پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی آموزش مدیریت رفتار بر اساس مدل بارکلی در کاهش خشم دانش آموزان دختر و پسر قلدر دوره اول متوسطه انجام شد.

روش بررسی: نوع پژوهش آزمایشی از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه آماری شامل دانش آموزان دختر و پسر دوره اول متوسطه شهر تبریز بودند. به منظور اجرای پژوهش پس از انجام سرند به وسیله معلمان و اجرای پرسشنامه قلدر-قربانی الویوس، ۳۰ نفر از کودکانی که بر اساس نمرات کسب شده در پرسشنامه الویوس، به عنوان قلدر طبقه بندی شده بودند به صورت تصادفی در دو گروه ۱۵ نفری آزمایش و کنترل جایگزین شدند. پس از تکمیل پرسشنامه خشم نیلسون به وسیله دانش‌آموزان قلدر؛ والدین گروه آزمایش به مدت ۹ جلسه (۴۵ دقیقه‌ای) در برنامه آموزش مدیریت رفتار قرار گرفتند، ولی گروه کنترل هیچ‌گونه آموزشی دریافت نکرد. آزمودنی‌ها پس از پایان جلسه‌های آموزش مدیریت رفتار والدین، مورد بررسی مجدد قرار گرفتند و بعد از یک ماه نیز پیگیری انجام شد. داده‌ها و با استفاده از شاخص‌های توصیفی و آزمون تحلیل کواریانس چند متغیری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها: نتایج حاکی از اثربخشی آموزش مدیریت رفتاری والدین بر کاهش خشم نوجوانان قلدر ($P < 0/05$) بود. در بین دختران و پسران تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد. نتایج در مرحله پیگیری نیز تفاوت معنی‌داری را بین گروه آزمایش و کنترل نشان داد ($p < 0/05$).

نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که آموزش مدیریت رفتاری در کاهش خشم نوجوانان قلدر مؤثر بوده است که این امر می‌تواند ناشی از تاثیر آموزش بر روابط روزانه در آنان باشد.

واژه‌های کلیدی: آموزش مدیریت رفتار، دانش آموز قلدر، خشم

* نویسنده مسئول: رضا سپهوند، زاهدان، دانشگاه زاهدان، گروه روان‌شناسی عمومی

Email: sepahvand.reza68@gmail.com

مقدمه

نوجوانی دوره گذر از کودکی به بزرگسالی است. با توجه به نتایج تحقیق‌ها درباره نوجوانی، برخلاف دیدگاه انسان شناسی که این دوره را بدون استرس می‌داند، برخی مانند فروید، هال این دوره را پر از آشوب و استرس و طوفانی می‌دانند (۱). یکی از مشکلات رفتاری شناخته شده در دوران نوجوانی قلدری است (۲). قلدری شکلی از پرخاشگری است و به صورت آزار و اذیت‌های فیزیکی، جنسی و روانی یک یا چند دانش‌آموز بر علیه دانش‌آموز دیگری به صورت مکرر در یک دوره‌ی زمانی است (۳). به طور کلی قلدری رفتار غیر اجتماعی است که با قانون شکنی همراه می‌باشد (۴). الویوس، به عنوان پیشگام مطالعه در زمینه قلدری، آن را زیر مجموعه‌ای از رفتارهای پرخاشگری تعریف می‌کند که این رفتار می‌تواند به صورت‌های مختلف کلامی (توهین، نامیدن اشخاص با القاب)، جسمانی (ضربه زدن، لگد زدن، گرفتن اموال) و روانی (اخراج کردن از گروه، ایجاد شایعات علیه فرد قربانی) صورت پذیرد (۵). قلدری رفتاری است که در بین هر دو جنس دختر و پسر و در هر سنی دیده می‌شود. پسران بیشتر از دختران به روش‌های مستقیم قلدری (ضربه زدن و کتک‌کاری) و دختران بیشتر به قلدری غیرمستقیم (طرد اجتماعی و عدم پذیرش و پخش شایعه)، متوسل می‌شوند (۶ و ۵). معمولاً پسران قلدر بیشتر پرخاشگر و از نظر فیزیکی قوی‌تر هستند و نسبت به پرخاشگری و رفتارهای

خشونت‌آمیز نگرش مثبتی دارند و از ویژگی‌های مهم آنها برانگیختگی و احساس نیاز شدید در تسلط بر دیگران است (۷). قلدران نسبت به قربانیان احساس همدردی ندارند، به همین خاطر خیلی کم دچار عذاب وجدان و پشیمانی می‌شوند و حتی اکثرشان متوجه قلدری خود نیستند و آن را طبیعی و یا دفاع از حق و حقوق خود تلقی می‌کنند. این افراد نسبت به موفقیت همسالان احساس حسادت دارند، شکست خود را نمی‌توانند قبول کنند، دارای روابط بین فردی ضعیفی هستند و معمولاً دارای احساس شدید خشم هستند (۸ و ۹). این نوجوانان سعی دارند از طریق خشونت فیزیکی یا لفظی بر کودکان دیگر مسلط شوند آنها معمولاً قربانیان خود را از افراد منزوی و بی‌نشان و آسیب‌پذیر انتخاب می‌کنند. این افراد با استفاده از خشونت، احساس می‌کنند فرد مهمی هستند. چارچ، پیپر و زگله با انجام پژوهشی بر روی ۲۰۰ دانش‌آموز قلدر و عادی دوره‌ی اول متوسطه، یکی از مهم‌ترین دلایل قلدری را "کسب احساس قدرت" شمردند (۱۰). از طرف دیگر، خشم واکنشی مرتبط با تنیدگی و خصومت است که با قرار گرفتن در موقعیت‌های گوناگونی از ناکامی‌های واقعی یا خیالی، آسیب‌ها، تحقیرها، تهدیدها یا بی‌عدالتی‌ها برانگیخته می‌شود که ممکن است به پاسخ‌های غیر ارادی مانند افزایش فشار خون، ضربان قلب، تعریق و افزایش قندخون منجر شود. نتایج تحقیق‌های زیادی آثار مخرب خشم را در روابط انسانی نشان

داده‌اند (۱۱ و ۱۲). خشم به صورت؛ پرخاشگری فیزیکی، پرخاشگری کلامی، خصومت، مخالفت، انتقاد، احساس رنجش، بارها درباره‌ی چیزی حرف زدن، دوری و اجتناب از مسائل و افراد ابراز می‌شود (۱۳). پژوهش‌ها در چندین کشور، شیوع ۸ تا ۴۶ درصد را برای کودکان قربانی و ۵ تا ۳۰ درصد را برای افرادی که مرتباً زوگویی می‌کنند، نشان می‌دهند (۱۴). مک نیل بیان داشته است که بر اساس گزارش معلمان ۱۵ درصد کودکان، قربانی پرخاشگری و قلدری می‌شوند و بر اساس گزارش دانش‌آموزان، ۵۰ درصد کودکان قربانی این نوع رفتار هستند (۱۵). بنابراین پیشگیری از خشونت در مدارس یکی از الویت‌های آموزشی در جهان امروز است (۱۱). اگر رفتارهای خشونت‌آمیز دانش‌آموزان قلدر متوقف نشود، در عملکرد تحصیلی و رابطه با دوستان، اختلال ایجاد می‌کند و تأثیر منفی بر روابط فردی و اجتماعی و سلامت روان فرد می‌گذارد و در بزرگسال به صورت رفتار پرخاشگرانه و بزهکارانه نمایان می‌شود (۱۶-۱۸). تحقیق‌ها نشان داده که به مرور زمان قربانیان رفتارهای خشونت‌آمیز و قلدرانه، قلدری ماهر می‌شوند. این مسئله اهمیت یادگیری اجتماعی را نشان می‌دهد (۱۹). به همین دلیل، این مسئله توجه متخصصان به ویژه روانشناسان را به خود جلب کرده است. مشکلات رفتاری در دوران کودکی، با عوامل زیستی و روانی و عوامل اجتماعی علاوه بر این‌ها با روابط خانوادگی نامناسب در ارتباط است (۱). کنش و واکنش‌های میان اعضا تأثیر بسزایی

در افزایش یا کاهش مشکلات موجود دارد (۲۰). طبق نظر بندروا، خشم و پرخاشگری کاملاً جنبه تقلیدی دارد و از راه مشاهده کسب می‌شود. پرخاشگری بین والدین مدل و الگویی برای یادگیری رفتار خشونت‌گرایانه است. بچه‌هایی که پرخاشگری والدین را تجربه و مشاهده می‌کنند، پرخاشگری را به عنوان ابزاری مناسب برای بیان خشم و کنترل رفتار دیگران می‌پذیرند (۲۱). بنابراین می‌توان اذعان داشت که بیشتر رفتارهای کودک از رفتار والدین سرچشمه می‌گیرد (۲۲-۲۳). نتایج پژوهش‌های متعدد نشان داد که خانواده و روابط با همسالان بزرگترین عامل ایجاد کننده رفتار نامناسب اجتماعی و خشونت‌آمیز است (۲۴). به طوری که بین روابط نامناسب والدین و نوجوان (مانند جنگ و ستیز و روابط عاطفی ضعیف) و رفتار مشکل‌دار رابطه مثبت وجود دارد (۲۴). در پژوهش تیور و بیگلان با در نظر گرفتن این شواهد، به منظور کاهش آثار مخرب خشم در روابط بین فردی و کاهش مشکلات رفتاری، لازم است اصلاحاتی در محیط خانواده انجام گیرد. اقدام مداخله‌گرایانه برای کاهش خشم این دانش‌آموزان بیش از پیش ضرورت دارد. یکی از این مداخلات برنامه‌ی آموزش مدیریت رفتار است که یکی از رایج‌ترین و مؤثرترین شیوه‌های درمانگری است که فواید درمانی آن در بیشتر تحقیق‌ها تأیید شده است (۲۵ و ۲۶). در برخی تحقیق‌ها نشان داده شده که آموزش والدین باعث کاهش مشکلات رفتاری در کودکان می‌شود (۲۷-۳۸). در

شدت خشم نوجوانان قلدر دوره اول متوسطه بود. در راستای مبانی نظری و پیشینه پژوهشی ذکر شده پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی آموزش مدیریت رفتار براساس مدل بارکلی در کاهش خشم دانش آموزان دختر و پسر قلدر دوره اول متوسطه انجام شد.

روش بررسی

نوع مطالعه حاضر نیمه آزمایشی از نوع پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه آماری را کلیه دانش‌آموزان پسر و دختر پایه دوره اول متوسطه شهر تبریز که در سال تحصیلی ۱۳۹۲-۱۳۹۳ مشغول به تحصیل بودند، تشکیل می‌داد. به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای تعداد ۴ مدرسه دخترانه و پسرانه از میان مدارس مناطق چهارم و سه به صورت تصادفی انتخاب شدند.

سپس پرسشنامه‌های تشخیصی در اختیار مدیریت، معاونین و مشاوران قرار گرفت. تا به کمک معلمان کودکان دارای علایم تشخیصی قلدری شناسایی شوند. (لازم به ذکر است که به وسیله یک جلسه توجیهی برای همه معلمان دستورالعمل یکسانی در نظر گرفته شد). بعد از غربالگری کردن به وسیله معلمان، افراد قلدر در هرکلاس شناسایی و پس از تکمیل پرسشنامه قلدری الویوس به وسیله دانش‌آموزان معرفی شده، ۲۰ دانش‌آموز که بیشترین نمره را در آزمون مذکور به دست آوردند به عنوان نمونه انتخاب شده (روش انتخاب تعداد نمونه بر

پژوهش‌های، دوپنر، لهم کوهل و هانیسچ (۲۰۰۶) روش آموزش مدیریت رفتار برای کنترل رفتار فرزندان مقررات مشخصی تعیین شده و مرزها به خوبی تعریف می‌شوند و این موضوع تأثیر زیادی در اعمال کنترل والد بر فرزند دارد. این برنامه از پشتوانه تجربی در درمان اختلالات دوران کودکی به خصوص، بیش‌فعالی بر نقص توجه، اختلال سلوک، اختلال نافرمانی مقابله‌ای برخوردار بوده است. مخصوصاً برنامه‌های آموزش والدین که تکنیک‌های رفتاری دارند. در مشکلات رفتاری کودکان تأثیر مهم دارند (۱). مدل بارکلی آموزش والدین با رویکرد رفتاری است و بررسی محتوای این برنامه نشان می‌دهد که اساساً بر تکنیک‌های تغییر رفتار تکیه دارد و بر رفتار کودک تأثیر مثبت دارد. این برنامه به وسیله بارکلی برای کودکان مبتلا به اختلال بیش‌فعالی بر نارسایی توجه توصیف شده است. اخیراً در پژوهش فراتحلیلی دیگری، موگان، چریستاینسن، جنسن، المپیا و کلارک (۳۹)، نتایج ۷۹ پژوهش چاپ شده بین سال‌های ۲۰۰۱-۱۹۹۶ را بررسی کردند و دریافتند که آموزش به والدین با رویکرد رفتاری، در کاهش رفتارهای مخرب کودکان مؤثر بوده است. یافته‌ها نشان داد که استفاده از آموزش مدیریت رفتار به والدین بر کاهش مشکلات رفتاری و خشم و پرخاشگری کودکان کمک می‌کند، بنابراین با توجه به پیشینه پژوهشی، هدف پژوهش اثربخشی برنامه آموزش مدیریت رفتار به والدین بر کاهش قلدری و

مبنای مطالعه‌های پیشین بود) (۱۳) و خشم آنها مورد اندازه‌گیری قرار گرفت. سپس از طریق روش تصادفی دانش‌آموزان همراه والدین آنها به دو گروه آزمایشی و کنترل گمارده شدند و رضایت‌نامه اخلاقی از آنها اخذ شد و اولیای گروه آزمایش به مدت ۹ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای هفته‌ای دو بار، تحت برنامه‌ای از پیش طراحی شده آموزشی مدیریت رفتار قرار گرفتند و گروه گواه مداخله‌ای دریافت نکرد. برای گروه آزمایش آموزش به هر دو والد داده شد. پس از اتمام جلسه‌ها (پس از دو ماه) مجدداً از دانش‌آموزان هر دو گروه آزمایش و کنترل خواسته شد پرسشنامه خشم را جهت تعیین نمره برش و غربال‌گری تکمیل کنند. یک ماه پس از انجام مداخله پیگیری انجام شد.

جهت ارزیابی قلدری و قربانی دانش‌آموزان از پرسشنامه قلدری - قربانی الویوس (۴) استفاده شد، که یک پرسشنامه گزارش شخصی ۳۹ سؤالی است که بر اساس مقیاس درجه‌بندی لیکرت، الف: مواجهه با اشکال مختلف قلدری (فیزیکی، کلامی، غیرمستقیم، قومی و جنسی) و ب: اشکال مختلف قلدری کردن بر دانش‌آموزان دیگر را در طول ۲ یا ۳ ماه گذشته را اندازه‌گیری می‌کند و علاوه بر این میزان و نوع قلدری، مکان وقوع قلدری، کسی که زور می‌گوید، میزان گزارش قلدری به معلم و خانواده و میزان مداخله معلم را ارزیابی می‌کند. دانش‌آموزان باید یکی از پنج پاسخ ارایه شده به هر سوال را انتخاب نمایند: «هرگز، یک یا دو بار، دو یا سه بار در ماه، تقریباً یک بار در هفته یا چند بار در هفته». سوالات ۱۲-۴ مقیاس قربانی را می-

سنجد و سوالات ۳۲-۲۴ مقیاس قلدری را مورد سنجش قرار می‌دهند. ضرایب پایایی ثبات درونی این پرسشنامه در یک نمونه معرف وسیع بیش از ۵ هزار در دامنه ۰/۸۰ تا ۰/۹۰ به دست آمده است. ضرایب اعتبار همگرایی سوالات این پرسشنامه نیز با درجه بندی معتبر همسالان متوسط در دامنه ۰/۴۰ تا ۰/۶۰ به دست آمده است (۴). و در بررسی زندوئیان و همکاران پایایی این پرسشنامه با استفاده از ضرایب آلفای کرونباخ برای گویه‌های قربانی شدن ۰/۷۹ و پایایی گویه‌های قلدری ۰/۸۶ به دست آمده است (۴۰). پرسشنامه شدت خشم نلسون، این پرسشنامه در سال ۲۰۰۰ تهیه شده و شدت خشم در سنین ۱۶-۶ سال را می‌سنجد و شامل ۳۹ سوال و چهار زیر مقیاس شامل: ناکامی، پرخاشگری بدنی، روابط با همسالان و روابط با مراجع قدرت است که هر عبارت براساس مقیاس لیکرت چهارگزینه‌ای (توجه نمی‌کنم=۱، مرا آزار می‌دهد=۲، واقعاً ناراحت می‌شوم=۳، و عصبانی می‌شوم=۴)، نمره‌گذاری می‌شود، حداقل و حداکثر امتیاز هر فرد بین ۳۹ تا ۱۵۶ است و نمره بالاتر نشان دهنده خشم بیشتر بوده و بالعکس. روایی و پایایی این پرسشنامه در مطالعه‌های داخل و خارج کشور به تأیید رسیده است. در خارج از کشور به وسیله نلسون و همکاران بر روی ۱۶۰۴ نفر از دانش‌آموزان اجرا شده و نتایج ضریب بازآزمایی ۶۵ تا ۷۵ درصد، ثبات درونی ۸۵ تا ۸۶ درصد و روایی چهار زیر مقیاس ۹۳ درصد به دست آمده است. در ایران کیمیایی به نقل از مجدیان روایی و

بیشتر از میانگین گروه کنترل می‌باشد و میانگین گروه کنترل در همان سطح باقی مانده است.

بر اساس هدف اول آموزش مدیریت رفتار به والدین موجب کاهش خشم (ناکامی، پرخاشگری بدنی، روابط با همسالان و روابط با مراجع قدرت) دانش‌آموزان قلدر می‌شود. در این فرضیه برای بررسی معنی‌داری تفاوت بین نمرات پس‌آزمون و پیش‌آزمون در گروه آزمایش و کنترل از روش تحلیل کواریانس استفاده شده است. پیش از انجام این آزمون آماری، ابتدا پیش‌فرض‌های آن بررسی شده و در ادامه با تأیید مفروضه‌های آن، تحلیل اصلی کواریانس چندمتغیره انجام شده است. که نتایج آن در جداول بعدی ارائه شده است. نتیجه آزمون کرویت بارتلت نشان داد که همبستگی ترکیبی بین متغیرهای مورد اندازه‌گیری برقرار است ($p < 0/001$). در جدول ۲ نتایج آزمون‌های اثر پیلای^(۱)، لامبدای ویلکز^(۲)، اثر هوتلینگ^(۳) و بزرگ‌ترین ریشه روی^(۴) گزارش شده است. با توجه به نتایج جدول و مقدار آماره‌های به دست آمده، ملاحظه می‌شود که نتایج هر چهار آزمون (اثر پیلای، لامبدای ویلکز، اثر هوتلینگ و بزرگ‌ترین ریشه روی) با مقادیرهای مختلف و با ارزش معنی‌داری ۱/۰۰۰ کمتر از ۰/۰۵ است می‌توان گفت در بین مولفه‌های خشم مورد بررسی دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنی‌دار وجود دارد و مفروضه‌های همگنی خطوط رگرسیون برقرار نیست ($p < 0/05$).

پایایی این ابزار را نیز به همان میزان گزارش شده است (۴۱).

در این پژوهش اجرای برنامه مداخله آموزش مدیریت رفتار به والدین، به عنوان متغیر مستقل و میزان خشم دانش‌آموزان به منزله متغیر وابسته و جنسیت به عنوان متغیر تعدیل‌کننده محسوب می‌شوند. برنامه آموزشی که در این پژوهش حاضر با والدین کار شد، برگرفته از مدل بارکلی (رویکرد رفتاری) (۱۹۸۱) بود، که به طور متوالی و به صورت گروهی برگزار شد و مدت هر جلسه بین ۴۵ دقیقه تا یک ساعت و شامل ۹ جلسه‌ی آموزشی برای والدین نوجوانان قلدر بود. که در ادامه شرح مختصری از عناوین جلسه‌های هر جلسه در جدول ۱ آمده است.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار و همچنین برای تحلیل استنباطی از روش تحلیل کواریانس چند متغیره استفاده شد.

یافته‌ها

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در این طرح پژوهشی از روش تحلیل کواریانس استفاده شده است. در جدول ۲ شاخص‌های توصیفی مؤلفه‌های خشم برای دو گروه (آزمایش و کنترل)، بر اساس پرسشنامه خشم نیلسون و تفکیک گروهی نمایان است.

همان‌طور که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود میانگین نمرات در بین مؤلفه‌های خشم و همچنین نمره کلی خشم در گروه آزمایش که والدین شان تحت مداخله و آموزش قرار گرفته بودند در پس‌آزمون

1- Pillai Trace.
2- Wilks Lambda
3- Hotellings Trace
4- Roys Largest Root

جدول ۱: روش رفتاری بارکلی برای آموزش والدین نوجوانان قلدر

جلسات	رئوس مطلب جلسات
جلسه اول	آشنایی با ویژگی های خشم و اختلال قلدری ، علل بد رفتاری کودکان
جلسه دوم	افزایش کارآمدی فرامین والدین در برانگیختن پیروی کودک از طریق تقویت مثبت (حرف شنوی)
جلسه سوم	آموزش مهارت های کاهش رفتار نامناسب
جلسه چهارم	محروم سازی و گسترش محروم سازی به سایر رفتارها
جلسه پنجم	شکل دهی رفتار
جلسه ششم	روش بهای پاسخ، تکنیک های نگهداری و تداوم رفتار
جلسه هفتم	ایجاد نظام اقتصاد ژنونی
جلسه هشتم	مدیریت رفتار فرزندان در مکان های عمومی
جلسه نهم	مرور جلسات قبل و پیگیری برای رفع مشکلات احتمالی

پرخاشگری بدنی، روابط با همسالان و روابط با مراجع قدرت) دانش آموزان دختر و پسر را پیگیری می کرد. برای بررسی این هدف پژوهشی از آزمون تی مستقل استفاده شد. با توجه به جدول ۶، نتایج آزمون تی مستقل نشان می دهد بین میانگین نمره های خشم پسران و دختران گروه آزمایش که والدین شان در جلسه ها شرکت کرده بود تفاوت معنی داری با هم ندارند.

هدف سوم پژوهش حاضر این بود که اثربخشی آموزش مدیریت رفتار به والدین در کاهش خشم نوجوانان قلدر پایدار خواهد ماند، برای بررسی این هدف پژوهشی پس از تأیید پیش فرض ها از تحلیل کواریانس استفاده شد.

نتایج جدول ۷ نشان می دهد، تفاوت نمره خشم گروه آزمایش نسبت به گروه گواه، ۱ ماه پس از اتمام آموزش معنی دار است. بنابراین پایداری اثر آموزش مدیریت رفتار به والدین در کاهش خشم نوجوانان قلدر تأیید می شود.

همان طور که در جدول ۴ مشاهده می شود براساس آزمون لوین و عدم معنی داری آن برای متغیرها، شرط همگونی واریانس خطای متغیرهای وابسته در گروه های مورد مطالعه تحقق یافته است ($p > 0/05$). بنابراین آزمون تحلیل کواریانس چند متغیری قابل اجراست.

طبق اطلاعات جدول ۵ با عنایت به سطح معنی داری حساب شده ($p < 0/001$) بین نمرات پس آزمون و سطح معنی داری در نظر گرفته شده بین گروه ها تفاوت معنی داری وجود دارد ($p < 0/05$)، اما در پس آزمون مولفه های ناکامی و پرخاشگری بدنی تفاوت معنی داری بین دو گروه وجود ندارد و نسبت به پیش آزمون تغییری نیافته بودند. بنابراین می توان گفت آموزش مدیریت رفتار به غیر از مؤلفه ناکامی و پرخاشگری بدنی برای خشم دانش آموزان تأثیر داشته است. بنابراین این فرضیه مورد تأیید قرار می گیرد.

هدف دوم پژوهش حاضر اثربخشی متفاوت آموزش مدیریت رفتار در کاهش خشم (ناکامی،

جدول ۲: شاخص های توصیفی هریک از متغیرهای پژوهش برای دانش آموزان

گروه	میانگین			انحراف استاندارد		
	پیش آزمون	پس آزمون	پیگیری	پیش آزمون	پس آزمون	پیگیری
ناکامی	۳۴/۸۶	۳۲/۶۶	۳۱/۷۳	۴/۹۴	۴/۷۰	۴/۸۳
کنترل	۳۶/۲۶	۳۶/۵۳	۳۷/۵۳	۳/۲۱	۴/۰۱	۳۰/۴۴
فیزیکی	۳۱/۲۰	۲۷/۳۳	۲۵/۸۶	۵/۴۰	۴/۷۶	۵/۳۵
کنترل	۲۹/۶۰	۲۹/۷۳	۳۰/۶۰	۴/۶۴	۴/۶۹	۴/۷۴
روابط با	۳۱/۸۰	۲۷/۸۰	۲۶/۱۳	۴/۹۱	۵/۲۳	۵/۱۳
همسالان	۳۱/۱۲	۳۱/۲۶	۳۱/۹۳	۴/۴۰	۴/۸۷	۳/۵۳
روابط با	۳۱/۴۰	۲۷/۴۰	۲۵/۷۳	۴/۴۳	۳/۸۳	۴/۲۳
قدرت	۲۹/۲۰	۲۹/۸۰	۳۰/۰۰	۴/۵۵	۴/۷۹	۴/۲۳
نمره کل	۱۲۹/۴۶	۱۱۵/۲۰	۱۰۹/۴۶	۱۷/۱۴	۱۵/۷۶	۱۶/۸۳
خشم	۱۲۷/۲۰	۱۲۷/۳۳	۱۳۰/۰۶	۱۴/۸۱	۱۵/۶۷	۱۲/۷۰

جدول ۳: نتایج تحلیل کوواریانس چند متغیری مربوط به فرضیه اول

مقدار	F	df فرضیه	df خطای	سطح معناداری	مجذور سهمی اتا
۰/۵۰	۵/۳۴	۴/۰۰	۲۱/۰۰	۰/۰۰	۰/۵۰
۰/۴۹	۵/۳۴	۴/۰۰	۲۱/۰۰	۰/۰۰	۰/۵۰
۱/۰۱	۵/۳۴	۴/۰۰	۲۱/۰۰	۰/۰۰	۰/۵۰
۱/۰۱	۵/۳۴	۴/۰۰	۲۱/۰۰	۰/۰۰	۰/۵۰

جدول ۴: آزمون لوین برای بررسی مفروضه همگنی واریانس خطای گروه ها

F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معناداری
۱/۹۴	۱	۲۸	۰/۱۷
۷/۵۸	۱	۲۸	۰/۱۱
۵/۱۰	۱	۲۸	۰/۰۶
۳/۳۴	۱	۲۸	۰/۰۷
۲/۷۰	۱	۲۸	۰/۱۲

جدول ۵: نتایج تحلیل کوواریانس گروه های کنترل و آزمایش در پس آزمون با کنترل پیش آزمون

متغیر وابسته	مجموع مجذورات	df	میانگین مجذورات	f	مجذور سهمی اتا	سطح معنی داری
ناکامی	گروه	۱۳/۱۵	۱	۲/۰۰	۲/۰۰	۰/۱۶
	خطا	۱۵۷/۱۴	۲۴	۶/۵۴		
پرخاشگری بدنی	گروه	۳۶/۲۴	۱	۷/۴۵	۷/۴۵	۰/۱۰
	خطا	۱۱۶/۷۱	۲۴	۱۱۶/۷۱		
روابط با همسالان	گروه	۶۴/۷۳	۱	۱۷/۹۰	۱۷/۹۰	۰/۰۰
	خطا	۸۶/۷۵	۲۴	۸۶/۷۵		
روابط با مراجع قدرت	گروه	۷۸/۳۳	۱	۱۴/۳۰	۱۴/۳۰	۰/۰۰
	خطا	۱۳۱/۴۰	۲۴	۱۳۱/۴۰		
نمره کل خشم	گروه	۷۰۴/۵۵	۱	۱۷/۵۵	۱۷/۵۵	۰/۰۰
	خطا	۹۶۳/۴۰	۲۴	۹۶۳/۴۰		

جدول ۶: مقایسه نمره مولفه های خشم دختران و پسران

متغیر وابسته	آزمون آماره (T)	F	سطح معنی داری
ناکامی	۱/۱۹	۱۳	۰/۲۵
پذیرفتن یکسانی واریانس ها	۱/۱۸	۱۲/۳۴	۰/۲۵
نپذیرفتن یکسانی واریانس ها	۱/۰۱	۱۳	۰/۳۲
پذیرفتن یکسانی واریانس ها	۰/۹۸	۱۰/۲۲	۰/۳۴
نپذیرفتن یکسانی واریانس ها	۰/۹۴	۱۳	۰/۳۶
روابط با همسالان	۰/۹۲	۱/۳۶	۰/۳۷
یکسانی واریانس ها	۱/۰۵	۱۳	۰/۳۰
پذیرفتن یکسانی واریانس ها	۱/۰۴	۱۱/۵۷	۰/۳۱
یکسانی واریانس ها	۱/۲۵	۱۳	۰/۲۳
نمره کل خشم	۱/۲۱	۹/۸۰	۰/۲۵
یکسانی واریانس ها			

جدول ۷: نتایج تحلیل کوواریانس گروه های آزمایش و کنترل در پیگیری

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	Df	میانگین مجذورات	F	مجذور سهمی اتا	سطح معنی داری
پس آزمون	۱۴۸/۶۴	۱	۱۴۸/۶۴	۲/۶۳	۰/۰۸	۰/۰۱
گروه	۳۹۰/۴۹	۱	۳۹۰/۴۹	۶/۹۲	۰/۲۰	۰/۰۱
خطا	۱۵۲۱/۶۲	۲۷	۵۶/۳۵			
کل	۹۵۳۱۷/۰۰	۳۰				

بحث

آموزش مدیریت رفتار به غیر از مؤلفه ناکامی و پرخاشگری بدنی برای خشم دانش آموزان تأثیر داشته است. این یافته با نتایج تحقیقات (چریستاینسن، جنسن) همخوانی دارد (۲۹ و ۱۳). انجام برنامه آموزش به والدین به وسیله ترنر، ریچارد و سندرز (۲۹) در مورد تعدادی از خانواده های بومی استرالیا باعث رشد سازگاری و کاهش مشکلات رفتاری کودکان شد و آموزش والدین به آنها کمک کرد تا در برخورد با مشکلات رفتاری فرزندان خود اقدامات مناسبی انجام دهند. با عنایت به نتایج مطالعه های پیشین می توان گفت آموزش مدیریت رفتار به والدین باعث افزایش مهارت های فرزندپروری و تربیتی والدین و اصلاح

پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی آموزش مدیریت رفتار براساس مدل بارکلی در کاهش خشم نوجوانان قلدر دوره اول متوسطه انجام گرفت. نتایج حاصل از اهداف پژوهشی بیانگر این است که آموزش مدیریت رفتار به والدین موجب کاهش شدت خشم در موقعیت های خشونت آمیز در نوجوانان می شود. بنابراین این فرضیه با سطح معنی داری در نظر گرفته شده ($p < 0/05$) تأیید گردید، اما در پس آزمون مولفه های ناکامی و پرخاشگری بدنی تفاوت معنی داری بین دو گروه وجود نداشت و نسبت به پیش آزمون تغییری نیافته بودند. بنابراین می توان گفت

نشان دادند که این برنامه ها بر پسران بیشترین تأثیر را دارد (۴۲). برای توضیح این یافته، می‌توان به تفاوت فرهنگی بین یافته‌ها اشاره کرد. آموزش مدیریت رفتار نوعی درمان با هدف تشویق والدین به درگیر شدن فعالانه در مداخله‌هایی است که کارکرد خانواده را تقویت می‌کنند و مختص جنسیت، گروه و والدین خاصی نیست، زیرا حتی پرتوان‌ترین و قابل‌ترین والدین هم نیاز به کمک و حمایت دارند. افزون بر آن نتایج، این پژوهش در زمینه پایداری تأثیر آموزش مدیریت رفتار در کاهش خشم نشان می‌دهد که همچنان تفاوت معنادار بین گروه آزمایش و کنترل در خشم پس از یک ماه پیگیری پایدار مانده است. این یافته با یافته‌های پژوهش‌های قبلی که در مورد پایداری اثربخشی آموزش مدیریت رفتار در کاهش سایر مشکلات رفتاری کودکان و نوجوانان بود، هم‌سو می‌باشد (۳۷).

نتیجه گیری

می‌توان نتیجه گرفت آموزش و آگاهی والدین از نحوه برخورد صحیح با فرزند خود و کسب آگاهی از مدیریت رفتار فرزندان نه تنها می‌تواند مشکلات رفتاری کودکان را کاهش دهد، بلکه در اثر آرامش روان، فرصت بهتری برای بهبود روابط والدین و نوجوانان در اختیارشان قرار خواهد گرفت. یکی از محدودیت‌های پژوهش حاضر، ابزار اندازه‌گیری بود. برای اندازه‌گیری میزان خشم دانش‌آموزان فقط از پرسشنامه استفاده شد. لذا پیشنهاد می‌شود در آینده

رفتارهای آنان در برخورد با فرزندان و آموزش شیوه‌ی مقابله صحیح و کارآمد گام‌هایی مؤثر در جهت حل مشکلات کنونی و پیش‌گیری از مشکلات اجتماعی آینده خواهد بود. در سال‌های اخیر نسبت به خشم، به مثابه‌ی مشکل اساسی در روابط انسانی، توجه زیادی شده است (۱۲). آموزش‌های خانواده محور به منزله راهبردهای مداخله‌ای مؤثر که می‌تواند در روابط والد-فرزند نقش مؤثر و مثبتی ایفا کند، در کشورهای توسعه یافته گسترش بسیاری پیدا کرده و در این زمینه برنامه‌های متعددی، با رویکردهای متفاوت طراحی و اجرا شده است. آموزش مدیریت رفتار به والدین از جمله برنامه‌های آموزشی است که از پشتوانه تجربی در درمان اختلالات دوران کودکی به خصوص بیش فعال و نقص توجه، اختلال نافرمانی مقابله‌ای و اختلال سلوک برخوردار بوده است. همچنین نتایج آزمون تی مستقل انجام شده بر روی دختران و پسران گروه آزمایش، نشان داد که بین میانگین نمره‌های خشم پسران و دختران گروه آزمایش که والدین شان در جلسات شرکت کرده بود، تفاوت معنی‌داری با هم نداشتند. بنابراین می‌توان گفت آموزش مدیریت رفتار برای هر دو گروه تأثیر مثبت داشته است. این یافته با پژوهش‌های قبلی که در رابطه با اثربخشی متفاوت آموزش مدیریت رفتار بر روی کودکان دارای مشکل رفتاری به تحقیق پرداخته‌اند، هم‌سو نمی‌باشد. فلای و گراملیچ، سگاوا، برنز و هالیدی، در پژوهشی که در راستای اثربخشی آموزش مدیریت رفتار روی مشکلات رفتاری انجام داده بودند

از سایر روش‌های جمع‌آوری داده‌ها نظیر مصاحبه و غیره استفاده شود. هم‌چنین پیشنهاد می‌گردد برنامه‌ای مدون برای آموزش مدیریت رفتار به صورت کارگاه‌های آموزشی برای خود نوجوانان قلدر و پرخاشگر نیز اجرا گردد.

تقدیر و تشکر

مقاله حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد مصوب دانشگاه تبریز بوده که تحت حمایت معاونت پژوهشی دانشگاه مذکور انجام شد.

REFERENCES

1. Kaymak Ozmen S. The effect of parent training program on behavioral problems of children and the depression levels of parents . Education and Science 2013; 38(3): 98-113.
2. Alaei P. The effectiveness of the framework Shame on the management training program PEGS In interaction with parenting style Its quality student - teacher on bullying in school, Tabriz proper task of promoting educational psychology doctoral thesis Faculty of Education and Psychology; 2014; 17-41 .
3. Glew G, Rivara F, Feudtner C. Bulling: Children hurting children. Pediatrics in Review 2000; 21: 183-90.
4. Olweus, D. Annotation: Bulling at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. Journal of Child Psychology and Pschiatry and Allied Disciplines 1994; 35(7), 1171-1190.
5. Nansel TR, Overpeck M, Pilla WJ, Simons-Morton B, Scheidt P. Bulling behaviors among U.S. youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. The American Medical Association 2001; 285: 209-2100.
6. Piskin M. Okul Zorbaligi: Tanimi, turleri, iliskili oldugu faktorler ve alinabilecek onlemler. Kuram Ve Uygulamada Egitim Bilimleri Dergisi 2002; 2: 531-62.
7. Bettencourt BA, Miller N. Gender defference in aggression as a function of provocation: A Meta-Analysis, Psychological Bulletin 1996; 19: 422-47.
8. Crick NR, Grotpeter SK. Reational aggression, Gender and Social-Psychological Adjust Ment. Child Development 1995; 66: 710-22.
9. Hyde SS. How large are gender difference in aggression?. A Developmental Meta- analysis, Developmental Psychology 1989; 20, 722-36.
10. Charaach A, Pepler D, Ziegler S. Bulling at schools: A Canadian perspective. Education Canada 1995; 36:12-8.
11. Novello A, Shosky S, Froehlike R. From the surgeon general, U.S. public Health service: A medical response to violence. Journal of the American Medical Association 1992; 267: 3007.
12. Koop CE, Lundberg GD. Violence in America: A public health emergency. Journal of the American Medical Association 1992; 267:3075-6.
13. Nassaji zavare E. Family and child's aggression. Link magazine, publication, education-training 2006;. 327 (28). 48-53. [In Persian]. مقاله
14. Gokler R. Okullarda akran zorbaligi . Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi; 2009; 6(2), 511-37.
15. Silver R. Aggression and depression assessed through art. using draw-a-story to identify children and adolscents at risk. New York: Bunner Routledge; 2005 ; 3(1). 61-73.
16. Carney AG, Merrell KW. Bulling in schools: Perspectives on understanding and preventing and international problem. School Psychology International 2001; 22: 364-82.
17. Ahangare Enzabi E, Sariffi Daramadi P, Kamalinia M. A preliminary study of reliability and validity of a new scale for measuring mental health. Bimonthly Journal of Scientific Research Shahed University Year XVI 2011; 31: 39-48.
18. Ahmed E, Braithwaite V. What, Me Ashamed?. Shame management and school bulling. Research in Crime and Delinquency 2004; 41: 269-94.
19. Ma X, Stewin LL, Mah D. Bulling in school: nature, effects and remedies. Research Paper in Education 2001; 6(3): 247-70.
20. Eimanzadeh H. Compare maternal personality traits boys attention deficit hyperactivity disorder and mothers of normal children in elementary school in Thran 77-1376. Ms thesis. Allameh Tabatabaei University 1993; 63-75.
21. Katibbi B, Fakraei S. Study of social and cultural factors affecting aggression among families in Tabriz Applied Sociology, Title, serial number (50). The Second Number 2014; 7(3): 221-33.
22. Beydogan O. Ailelerin egitim sureccine Katilimina yonelik Modeller ve yaklasimlar. Gazi Universities Ikirsehir Egitim Fakultesi 2006; 1: 75-90.
23. Bitaraf SH, Shaeeri MR & Javadi MH. Social phobia, parenting style and perfectionism. Developmental Psychology 2010; 7(25): 75-89. (In Persian).
24. Ma HK, Shek. Parental , Peer, and Teacher Influences on the Social Behavior of Hong Kong Chinese Adolescents. The Journal of Genetic Psychology 2000; 161 (13): 65-78.
25. Besharat MA, Mirzamani SM. Dimensions of perfectionism in depressed and anxious patients. J MS 2004; 29(4):157-60.
26. Kazdin AE. Parent management training: Evidence, outcomes and issues. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry 1999; 38(9): 1165-72.

27. Nixon RV. Treatment of behavior problems in preschools: A review of parent training programs. *Clinical Psychology Review* 2002; 22(4): 525-46.
28. Barlow J, Stewart-Brown S. Behaviour problems and parent-training programs. *Journal of Developmental and Behavioural Pediatrics* 2000; 21: 356-70.
29. Richardson J, Joughin C. Parent-training programmes for the management of young children with conduct disorders. London: Royal College of Psychiatrists; 2002; 7 (4); 13-25.
30. Webster-Stratton C, Hammond C. Parent training for child conduct problems. *Comprehensive Clinical Psychology* 1998; 5(2): 185-219.
31. Sanders MK. Triple p: A Multi-level system of parenting intervention : Workshop Participant. The university of Queensland: Brisbane Australia; 2005; 7(25): 75-89.
32. Stumpf, H., & Parker, W. D. A hierarchical structural analysis of perfectionism and its relation to other personality characteristics. *Personality and Individual Differences*, 2000; 28, 837-852.
33. Nassre Esfahani M. Compare the effectiveness of social skills training on aggression in boys with conduct disorder in elementary school parents in Isfahan. MA thesis in clinical psychology. Isfahan: Isfahan University; 2008; [In Persian].]
34. Ehsanmanesh M. Internship parents of children with conduct disorder, Master's thesis. University of Medical Sciences and Health Services Tehran; 1996; 3(1): 29-38.
35. Serketich WJ, Dumas JE. The effectiveness of behavioral parent training to modify antisocial behavior in children: A meta-analysis. *Behavior Therapy* 1996; 27: 171-186.
36. Janbozorgi M, Novri N, Rajaei Esfahani S. The relationship between parenting styles and children's pro-social behavior. *Pejouhandeh* 2009; 13: 519-27.
37. Tehranidoost M. Efficacy of positive parenting on children with behavior problems. *Journal of Clinical Psychology and Psychiatric Iran* 2007; 4: 371-59.
38. Pacht A. Reflections on perfectionism. *American Psychologist*; 1984; 39 (12):386-390.
39. Moughan DR, Christiansen E, Jensen WR, Olympia D. Behavior parent training as a treatment for externalizing behaviors and disruptive behavior disorders. *Journal of School Psychology Review* 2005; 34: 267-86.
40. Zendavian A, Dryapoor E, Jbaryfar T. The relationship between school climate and bullying high school students in Yazd. *Journal of Education Shahid Chamran University* 2013; 20(2): 62-45.
41. Kemiaei S, Raftare M, Soltanifar A. Emotional intelligence training and its effectiveness in reducing aggression aggressive adolescents. *Research in Clinical Psychology and Counseling* 2011; 1(1): 153-66 .
42. Flay BR, Graulich S, Segawa E, Burns JL, Holliday MY. Effects of 2 prevention programs on high risk behaviours among african american youth: a randomized trial. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine* 2004; 158(4): 377-84.

Reducing Adolescent Rage Bullies: Study on Behavior Management Training Intervention

Kazemi S¹, Beirami M¹, MovahdyY², Sepahvand R^{3*}

¹Department of Psychology, Tabriz University, Tabriz, Iran, ²Department of Cognitive Neuroscience, Tabriz University, Tabriz, Iran, ³Department of General Psychology, Zahedan University, Zahedan, Iran

Abstract

Background and aim: Adverse effects inner anger and interpersonal relationships will follow on from the other parent behavior management training and promoting and improving relations between parent-child.

Methods: The present Experimental research used a pretest– posttest and a control group. The population consisted of male and female junior high school students in Tabriz who were enrolled in the 2012-2013 school year. Therefore, after screening by the teachers and the Nelson anger questionnaire, 30 children who, according to scores on the questionnaire were bullies, were classified randomly into two groups of 15 cases and controls were replaced and after completing the questionnaire anger Nilsson (2000) bullying by students, parents groups for 9 sessions (45 minutes each) were treated in a management training program, while the control group received no training. Parent Management Training participants after the end of the session, were reviewed and followed a month later. Data were analyzed by the SPSS version 18 statistical software using descriptive indicators and multivariate analysis.

Results: The results indicated the effectiveness of Parent Management Training to Reduce Anger of the teen bullies ($P < 0.05$), respectively. The results of the follow-up phase difference ($P < 0.05$) between the test and control groups, respectively.

Conclusion: The findings revealed that the behavioral management training had been effective in reducing anger bullying teenagers that might have been due to the effect of education on their daily relations.

Keywords: Anger, Bullying, Behavior management training

Corresponding author: Sepahvand R, Department of General Psychology, Zahedan University, Zahedan, Iran

Email: sepahvand.reza68@gmail.com

Please cite this article as follows :

Kazemi S, Beirami M, MovahdyY, Sepahvand R. Reducing Adolescent Rage Bullies: Study on Behavior Management Training Intervention. *Armaghane-danesh* 2016; 21 (9): 900-913.